

Andrzej Matczak

Uniwersytet Łódzki,

Daniela Szymańska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Baza ekonomiczna małych miast powiatowych w świetle pomiarów bezpośrednich. Studium porównawcze Brodnicy i Łasku

Uwagi wstępne

Powrót w Polsce po 1989 r. do gospodarki rynkowej stworzył nową sytuację w zakresie funkcjonowania i rozwoju małych miast. Już dziś wyraźnie uwidaczniają się zmiany w ich strukturze funkcjonalnej. Na znaczeniu tracą funkcje produkcyjne, natomiast zyskują usługowe, szczególnie te, które związane są z obsługą zaplecza miasta. Stąd też coraz częściej w literaturze geograficznej spotyka się sądy, że współcześnie mamy do czynienia z tendencją do deindustrializacji średnich i małych miast i ze wzrostem znaczenia ich funkcji centralnych [2]. U podstaw podejmowanych w latach dziewięćdziesiątych badań w łódzkim i toruńskim ośrodku geograficznym legła m. in. ta właśnie hipoteza badawcza [10]. W warstwie problemowej celem opracowania jest zidentyfikowanie kierunku przemian występujących w bazie ekonomicznej małych miast, które od stycznia 1999 r. odzyskały status siedziby powiatu, na przykładzie Brodnicy i Łasku. Realizację tego celu oparto na przeprowadzonym w sposób identyczny w obu miastach pomiarze bezpośrednim. Natomiast w warstwie metodycznej opracowanie ma na celu weryfikację dominującego dotychczas w literaturze poglądu jakoby rezultaty badań uzyskane w odniesieniu do poszczególnych miast na podstawie pomiaru bezpośredniego były nieporównywalne [5; 8].

Współcześnie pierwszoplanowe znaczenie dla małych miast w Polsce mają diagnozy istniejącego stanu społeczeństwa i gospodarki oraz monitorowanie zachodzących zmian, zwłaszcza w latach dziewięćdziesiątych. Podstawą takich diagnoz stanu społeczno-ekonomicznego małych miast mogą być analizy funkcjonal-

ne. Opierają się one na analizie funkcji ośrodków miejskich oraz ich struktury funkcjonalnej. W zakresie tych analiz geografia społeczno-ekonomiczna dysponuje dobrze opracowanym wzorcem metodologicznym i metodycznym. Badania struktur funkcjonalnych miast należą do najlepiej rozwiniętych pod względem teoretycznym i są dziś najbardziej dojrzałą gałęzią studiów geograficznych nad miastami [4]. Opierają się na dość dawno i ogólnie przyjętych koncepcjach i metodach badawczych. Jedną z nich obejmuje analizy struktury zatrudnienia i struktury funkcjonalnej w ramach założeń koncepcji bazy ekonomicznej miasta [3]. Jej celem jest określenie podstawy gospodarczej miasta, jego istnienia i rozwoju. Dokonuje się tego poprzez identyfikację działalności społecznych i gospodarczych pełnionych przez miasto w gospodarce narodowej i społeczeństwie. Wydaje się, że dla celów diagnozy aktualnego stanu społeczno-gospodarczego badanych miast – a tym samym dla realizacji pragmatycznego celu opracowania – najbardziej przydatna jest koncepcja bazy ekonomicznej.

Brodnica i Łask należą do miast, które w 1975 r. straciły funkcję siedziby powiatu ziemskiego, a w styczniu 1999 r. ponownie ją odzyskały. Większym miastem pod względem zajmowanej powierzchni i posiadanej liczby ludności jest Brodnica (22,8 km² powierzchni i 27,8 tys. mieszkańców w 1995 r.). Mniejszy Łask zajmuje 15,3 km² powierzchni, którą zamieszkuje 20,2 tys. osób (w 1997 r.). Pod względem geograficzno-ekonomicznym miasta te współcześnie położone są w odmiennych warunkach. Powstała w końcu XIII w. (lokacja miasta) Brodnica leży nad rzeką Drwęcą, w atrakcyjnej turystycznie strefie pojezierzy. Miasto jest ważnym węzłem komunikacyjnym i osadniczym w stosunku do dość rozległego obszaru (pełni rolę węzła rozrządowego ruchu w swoim regionie). Natomiast w wymiarze krajowym jest to położenie tranzytowe, łączące w kierunku równoleżnikowym Wielkopolskę z Warmią i Mazurami, a w kierunku południkowym – Mazowsze z Pomorzem Gdańskim. Projektowana autostrada prowadząca z Kaliningradu do Wrocławia i dalej do Niemiec przebiegać ma w pobliżu Brodnicy, co stworzy miastu nowe impulsy rozwojowe. Korzystne jest też położenie Brodnicy w sieci osadniczej. Określić je można jako usytuowanie w „pustce urbanistycznej”. W promieniu 30 km otaczają Brodnicę małe jednostki osadnicze o znaczeniu lokalnym. Większe miasta usytuowane są w odległości 60 i więcej kilometrów. Brodnica nie ma ani w bliższym, ani w dalszym otoczeniu potencjalnych konkurentów. Ma zatem, teoretycznie i praktycznie, wielkie szanse i możliwości silnego rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego. W pustce gospodarczej, jaka istnieje między Płockiem, Toruniem, Elblągiem i Olsztynem, właśnie Brodnica ma szansę stać się ważnym ośrodkiem subregionalnym. Po II wojnie światowej stworzono i nieprzerwanie utrzymywano tradycję tworzenia tu ośrodka o charakterze ponadlokalnym do pełniejszej obsługi regionu nie objętego bezpośrednim wpływem większych miast. To kreowanie Brodnicy na ośrodek subregionalny doprowadziło dziś do zadziergnięcia licznych i silnych związków funkcjonalno-przestrzennych z bliższym i dalszym jej zapleczem.

Inne położenie geograficzno-ekonomiczne ma powstały w XV w. (lokacja miasta) Łask. Usytuowany jest w środkowym odcinku południowo-zachodniego pasma rozwojowego łódzkiej aglomeracji miejskiej (ŁAM). Pasma to rozwija się równoleżnikowo, wzdłuż komplementarnego dziś szlaku kolejowo-drogowego łączącego Łódź z Kaliszem i Wrocławiem. Na tym szlaku Łask ma położenie tranzytowe. Miasto jest też ważnym lokalnie węzłem drogowym, z dobrze rozwiniętą siecią dróg w kierunku południowym i jej niedorozwojem w kierunku północnym. Stąd też zaplecze miasta przyjmuje asymetryczny kształt. Jak na warunki przyrodnicze środkowej Polski jest to obszar stosunkowo atrakcyjny rekreacyjnie. Planowane połączenie łódzkiego węzła przyszłych autostrad z Wrocławiem i dalej z Niemcami, a także udostępnienie dla celów cywilnych lotniska w Łasku wprowadzi miasto w kontynentalny system komunikacji i da mu nowe i bardzo silne impulsy rozwojowe. W lokalnym systemie osadniczym Łask otoczony jest dwu-trzykrotnie większymi od siebie konkurencyjnymi miastami (Pabianice, Bełchatów, Zduńska Wola), które od stycznia 1999 r. stały się też siedzibami powiatów ziemskich. Tylko podjęcie współpracy z silniejszymi partnerami, odległymi zaledwie o 15–25 km, daje miastu szansę zdynamizowania rozwoju w komplementarnych działach gospodarki.

Z kolei położenie geograficzno-fizyczne obu badanych miast jest dość podobne. Leżą one w rozległych dolinach małych, lecz o czystych wodach rzek. Brodnica położona jest w szerokiej dolinie meandrującej Drwęcy, o uregulowanym przepływie wody. Podobnie Łask leży w szerokiej (0,1–1 km) dolinie Grabi, wcinającej się do 10–20 m w obszar wysoczyzny. W strefie dolin poziom wód gruntowych zalega płytko (0,1–1,0 m), tylko na wysoczyznach głębiej (ok. 4 m). Badane miasta mają pewne problemy wynikające z braku gruntów zdalnych pod inwestycje budowlane. Ich powstanie nosi wszelkie prawidłowości zakładania podobnych ośrodków w innych regionach niżowych Polski w obrębie pradolin.

Koncepcja bazy ekonomicznej i metoda pomiaru bezpośredniego

Koncepcja bazy ekonomicznej wyjaśnia strukturę gospodarczą miasta i jego wzrost w kategoriach podziału gospodarki miejskiej na dwa składniki. Pierwszy z nich obejmuje działalności społeczno-gospodarcze podejmowane w mieście i świadczone względem świata zewnętrznego. Są to tzw. funkcje egzogeniczne (miastotwórcze). Stanowią one podstawowy czynnik egzystencji i rozwoju miasta, jego bazę ekonomiczną oraz wyznaczają miejsce miasta w społeczno-gospodarczym i przestrzennym podziale pracy. Natomiast drugi składnik gospodarki miejskiej tworzą działalności tzw. endogeniczne (uzupełniające), świadczone na rzecz rynku wewnętrznego. Siła gospodarcza miasta i jego wzrost uwarunkowany jest rozwojem sektora egzogenicznego, który jest funkcją krajowych i/lub

międzynarodowych czynników rozwoju. Sektor egzogeniczny wyposażony jest w mnożnikowy mechanizm rozwojowy. Ma on charakter oddziaływania kaskadowego. Wytwarza impulsy rozwojowe w całej gospodarce miejskiej, w tym także w sektorze endogenicznym, co w konsekwencji powoduje wzrost liczby ludności miasta. A zatem powstanie i rozwój miasta są zdeterminowane egzogenicznym składnikiem gospodarki miejskiej.

W toku rozwoju miasta w jego strukturze gospodarczej następuje wyraźny podział funkcji na wyspecjalizowane i standardowe. Obejmuje to zarówno sektor egzogeniczny, jak i endogeniczny. Na ogół wyspecjalizowane funkcje egzogeniczne rozwijają się szybciej, zwłaszcza jeśli są nośnikami postępu technicznego, i zaczynają dominować nad funkcjami standardowymi. Egzogeniczne funkcje wyspecjalizowane miasta zwiększają zasięg jego oddziaływania terytorialnego. Powiększają stopień otwarcia zewnętrznego jego gospodarki, co szczególnie charakterystyczne jest dla miast małych. Natomiast standardowe funkcje egzogeniczne pokrywają się z funkcjami ośrodków centralnych. Proces specjalizacji funkcjonalnej obejmuje także sektor endogeniczny, na ogół jednak w znacznie mniejszym stopniu. Wskazany tu proces specjalizacji funkcjonalnej miasta nadaje mu indywidualne oblicze, pobudza potrzebę wzajemnej współpracy i wymiany z innymi miastami, zacieśniając między nimi związki społeczno-gospodarcze.

W obrębie gospodarki miejskiej możemy zatem wyróżnić trzy sektory: egzogeniczny wyspecjalizowany (o zasięgu ponadregionalnym), egzogeniczny standardowy (o zasięgu regionalnym) i endogeniczny (o zasięgu lokalnym). Rzeczywisty rozwój zapewniają miastu funkcje egzogeniczne.

Pomiar bazy ekonomicznej w badanych miastach (Brodnicy i Łasku) przeprowadzono w obrębie ich granic administracyjnych. Jednostką pomiaru była liczba pracujących (miejsc pracy) w sektorze egzogenicznym wyspecjalizowanym i standardowym oraz endogenicznym, oparta na badaniach terenowych wszystkich zakładów i instytucji działających w obu miastach. Ustalono podczas tych badań proporcje między towarami i usługami wytwarzanymi i sprzedawanymi na rynku lokalnym i pozalokalnym (poza granicami tych miast) przeniesiono na liczbę zatrudnionych (miejsc pracy). Sumując wyniki dotyczące wszystkich jednostek produkcyjnych i usługowych na obszarze badanych miast uzyskano całkowitą liczbę zatrudnionych (miejsc pracy) w sektorze egzogenicznym wyspecjalizowanym i standardowym oraz endogenicznym. W ten sposób wykorzystano procedurę zaproponowaną przez R. Andrews'a [1].

Wielkość i struktura zatrudnienia

Ustalenie aktualnej wielkości i struktury zatrudnienia (miejsc pracy) w badanych miastach jest zagadnieniem bardzo trudnym. Składa się na to wiele przyczyn. Między innymi ograniczenia w państwowej sprawozdawczości statystycz-

nej, utrudniony dostęp do istniejących danych indywidualnych (ustawa o statystyce państwowej), niewielki w zasadzie zakres statystyki regionalnej, właściwie brak statystyki małych podmiotów gospodarczych zatrudniających do pięciu osób. Kwerenda przeprowadzona w lipcu 1995 r. (Brodnica) i w 1997 r. (Łask) w przedsiębiorstwach, firmach prywatnych i instytucjach obu miast nie przyniosła spodziewanych wyników i nie dostarczyła kompletnych informacji o stanie i strukturze zatrudnienia. Część podmiotów gospodarczych nie udzieliła wcale informacji lub udzieliła, ale nieistotnych z punktu widzenia tematu badań, utajniając w sposób nieracjonalny liczbę zatrudnionych osób i procentowe udziały sprzedaży na poszczególnych rynkach. Niektóre z podmiotów gospodarczych w obu miastach były też w lipcu (okres prowadzenia badań) nieczynne. W konsekwencji, posiłkując się dość różnymi materiałami źródłowymi, podjęto próbę wykonania szacunku wielkości i struktury zatrudnienia w Brodnicy i Łasku (kwerenda w dużych przedsiębiorstwach, firmach prywatnych, instytucjach, dane o rejestracji podmiotów gospodarczych, statystyki z lat ubiegłych i bieżących). Materiały jednostkowe, którymi dysponowano po przeprowadzeniu kwerendy terenowej były w pełni wiarygodne i objęły nieco ponad 2/3 ogółu zakładów i instytucji funkcjonujących na terenie Brodnicy i Łasku. A zatem, zdaniem autorów, wykonany szacunek wielkości i struktury zatrudnienia jest wystarczająco poprawny i pełny do przeprowadzenia badań, a drobne różnice, jakie mogą w nim wystąpić, nie zaciemniają w sposób istotny badanego problemu.

W zakresie pierwszego sektora gospodarczego, obejmującego rolnictwo, łowiectwo, rybołówstwo i leśnictwo, zarejestrowano w wyniku przeprowadzonej kwerendy terenowej niewielką liczbę osób (w Brodnicy 86, w Łasku 36) pracujących w różnych instytucjach związanych z tym działem gospodarki. Nie uwzględniono tu indywidualnie gospodarujących rolników. Takich osób w końcu lat siedemdziesiątych było w Brodnicy blisko 950, a w Łasku 388. Ich liczba znacznie zmalała do połowy lat dziewięćdziesiątych, ale osoby pracujące we własnym gospodarstwie rolnym nadal są w obu miastach rejestrowane. W Brodnicy w 1995 r. szacowano ich liczbę na 650, a w Łasku w 1997 r. na 150 osób.

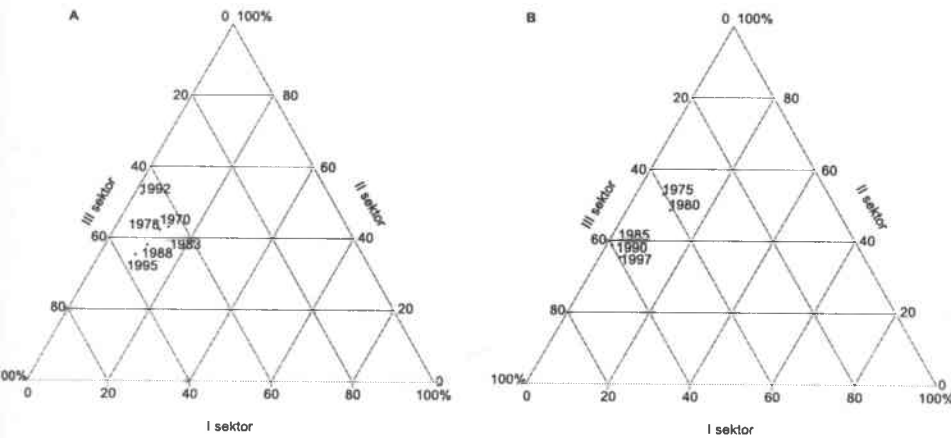
W skład drugiego sektora gospodarczego wchodzi przemysł wydobywczy i przetwórczy oraz budowlany. Po II wojnie światowej w obu miastach dość intensywnie rozbudowywano przemysł i budownictwo. W Brodnicy był to przemysł rolno-spożywczy, elektromaszynowy i budowlany, z dużo mniejszym udziałem przemysłu drzewno-papierniczego i lekkiego. Natomiast w Łasku rozwijał się przemysł rolno-spożywczy, włókienniczy, meblarski i budowlany. W połowie lat siedemdziesiątych w tym sektorze gospodarczym pracowały w Brodnicy 3424 osoby (w przemyśle 2521 i budownictwie 903 osoby), a w Łasku 3970 osób (w przemyśle 2939 i budownictwie 1031 osób). Od końca lat siedemdziesiątych zatrudnienie w tym sektorze gospodarki systematycznie spadało. Z drugim sektorem gospodarczym wiążą się także miejsca pracy istniejące w rzemiośle przemysłowym i budowlanym. W 1983 r. przeprowadzony spis kadrowy ujawnił zatrudnienie w obu działach rzemiosła w Brodnicy 276

osób, a w Łasku 432 osób. Łącznie cały drugi sektor gospodarczy w 1983 r. zatrudniał w Brodnicy 3574, a w Łasku 3482 osoby. Procesy restrukturyzacyjne i prywatyzacyjne lat dziewięćdziesiątych spowodowały z jednej strony ograniczenie liczby zatrudnionych w tym sektorze, z drugiej przesunięcie zatrudnienia z przedsiębiorstw państwowych do firm prywatnych. W efekcie tego procesu w badanych miastach funkcjonowało po parę większych przedsiębiorstw i firm, zatrudniających od 10 do blisko 900 osób, oraz wielokrotnie więcej firm małych, zatrudniających do pięciu osób. W Brodnicy cały drugi sektor gospodarczy w lipcu 1995 r. zatrudniał w większych firmach (10 i więcej osób) 2385 osób, a w małych podmiotach gospodarczych (553 podmioty) dalsze 1106 osób (przy założeniu, że średnio w jednym małym podmiocie gospodarczym pracują 2 osoby), co łącznie uznano za 3291 miejsc pracy. Z kolei w toku badań przeprowadzonych w Łasku w lipcu 1997 r. w większych firmach zarejestrowano 1840 zatrudnionych i w małych podmiotach gospodarczych (478 podmiotów) dalszych 956 osób, co łącznie przyjęto za 2807 miejsc pracy. W drugim sektorze gospodarczym skala spadku zatrudnienia w Łasku była większa aniżeli w Brodnicy, na co niewątpliwie wpływ miała struktura branżowa przemysłu. W efekcie obecnie ten sektor gospodarczy w Brodnicy dysponuje znacząco większą liczbą miejsc pracy aniżeli w Łasku.

Trzeci sektor gospodarczy, obejmujący różnego rodzaju usługi, jest najbardziej zróżnicowany branżowo. Współcześnie w krajach postindustrialnych ma on decydujące znaczenie w wielkości przynieszonego dochodu i zatrudnienia. Obejmuje usługi tradycyjne, takie jak handel, transport itp., które już od pewnego czasu nie zwiększają zatrudnienia, oraz nowoczesne branże usługowe związane z nauką, edukacją, ochroną zdrowia, turystyką, kulturą i rozrywką, na które przypada szczególnie dynamiczny wzrost wytworzonego dochodu i zatrudnienia. W Polsce do rozwoju tego sektora gospodarczego przyczyniły się rozpoczęte w latach dziewięćdziesiątych procesy restrukturyzacji gospodarki. Ich następstwem jest wyraźne przesunięcie zatrudnienia z dwóch pierwszych sektorów gospodarczych do szeroko traktowanych usług.

Firmy prywatne działające w sektorze usług są liczne, ale o małych rozmiarach. Przeprowadzona kwerenda, zarówno w Brodnicy jak i w Łasku, wśród tych firm działających w branży handlowej, transportowej, rzemieślniczej i pośredniczej wskazuje, że średnio jedna firma zatrudnia 2 do 3 osób. W sektorze usług w lipcu 1995 r. w Brodnicy działało łącznie 1287, a w Łasku w lipcu 1997 r. 1216 małych podmiotów gospodarczych. W handlu detalicznym i hurtowym, naprawie pojazdów oraz artykułów przeznaczenia osobistego zarejestrowanych było w Brodnicy 840, a w Łasku 716 podmiotów, co dawało zatrudnienie 1680 i 1432 osobom. Z transportem, gospodarką magazynową i łącznością związanych było 157 (Brodnica) i 98 (Łask) podmiotów, zatrudniających 314 i 196 osób. W obsłudze nieruchomości, wynajmie, działalności związanej z prowadzeniem interesów, oraz w ochronie zdrowia, opiece socjalnej i pozostałej działalności usługowej funkcjonowały 290 (Brodnica) i 342 (Łask) takie pod-

mioty, zatrudniające łącznie 580 i 684 osoby. W usługach obu miast – obok wymienionych małych firm prywatnych generujących zatrudnienie rzędu 2417 (Brodnica) i 2312 (Łask) osób – działają instytucje publiczne, zatrudniające dalsze 2428 (Brodnica) i 2692 (Łask) osoby. Wśród instytucji publicznych najczęściej miejsc pracy dostarczała ochrona zdrowia i opieka społeczna (573 w Brodnicy i 1409 w Łasku), oświata i wychowanie (odpowiednio 501 i 473), administracja państwowa i samorządowa wraz z wymiarem sprawiedliwości (172 i 250), finanse i ubezpieczenia (398 i 193). W Brodnicy w lipcu 1995 r. w całym sektorze usług zarejestrowano 5038, natomiast w Łasku w lipcu 1997 r. 5004 miejsca pracy.

Rys. 1. Zmienność struktury funkcjonalnej Brodnicy (A) i Łasku (B) w latach 1970(1975)–1995(1997).

Przedstawiony szacunek w odniesieniu do Brodnicy z lipca 1995 r. objął łącznie 9097, a w odniesieniu do Łasku w lipcu 1997 r. 7997 miejsc pracy. Nie oznacza to dokładnie tyle samo zatrudnionych osób, niektóre z nich bowiem mogą być zatrudnione w więcej niż jednym miejscu pracy. Podobnie właściciele małych firm nie zawsze też są w nich bezpośrednio zatrudnieni.

Zebrane dane dotyczące zatrudnienia z lat 1970(1975)–1995(1997) zagregowano w trzy sektory gospodarcze (I – rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo, rybołówstwo, II – przemysł wydobywczy i przetwórczy oraz budownictwo, III – usługi) i sporządzono wykres strukturalny zwany trójkątem Ossana (rys. 1), który ilustruje zmienność w tym okresie struktury funkcjonalnej Brodnicy i Łasku. Uwidacznia on (pomimo pewnych rozbieżności istniejących w oficjalnych statystykach zatrudnienia) wyraźną długofalową tendencję prowadzącą do zmian strukturalnych w gospodarce obu miast. W latach 1970(1975)–1995(1997) systematycznemu spadkowi ulegało zatrudnienie w pierwszym i drugim sektorze gospodarczym, natomiast rosło w trzecim. Wskutek tego obserwuje się wyraźną tendencję zmierzającą do utrwalenia charakteru usługowo-przemysłowego (UP) obu badanych miast. Przy dalszej kontynuacji tego tren-

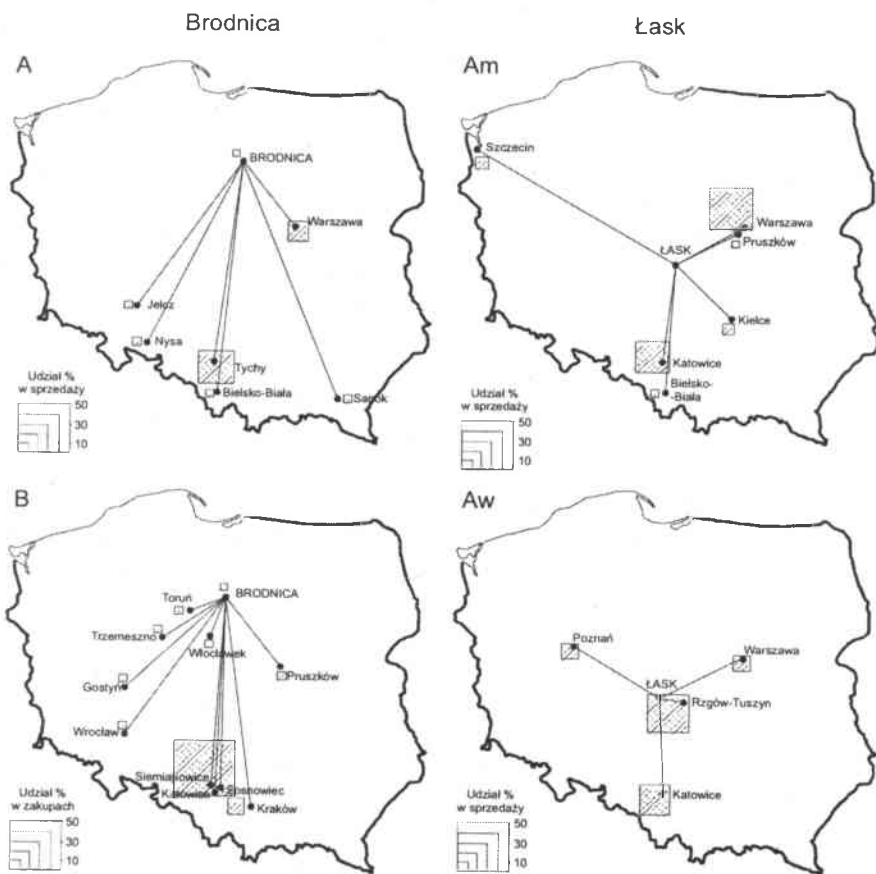
du w najbliższych latach oba miasta najprawdopodobniej przekształcą swoją strukturę gospodarczą w charakterystyczną dla miast usługowych (U). Obserwowany kierunek zmian zachodzących w strukturze funkcjonalnej Brodnicy i Łasku jest, od przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, charakterystycznym dla większości miast tej skali w Polsce [9]. Zmiany zaobserwowane w strukturze funkcjonalnej obu badanych miast są tak wyraźne, że jednoznacznie wskazują na poprawność oszacowanej tam struktury zatrudnienia odnoszącej się do połowy lat dziewięćdziesiątych. To upoważnia do podjęcia próby określenia wielkości zatrudnienia w egzogenicznym sektorze wyspecjalizowanym i standardowym oraz w sektorze endogenicznym.

Wielkość i struktura zatrudnienia w sektorze egzogenicznym

Oszacowanie wielkości udziału sektora egzogenicznego w strukturze gospodarczej obu badanych miast nastąpiło na podstawie adresowanych do przedsiębiorstw i firm pytań: gdzie (na jakie rynki?) i w jakim procencie skierowana jest produkcja oraz skąd (z jakich rynków?) pochodzą klienci instytucji usługowych miasta? W zakresie produkcji materialnej poza rynek miejski (Brodnicy i Łasku) i lokalny (okolicznych gmin) kierowanych jest – w zależności od branży wytwórczości przemysłowej, wielkości i formy własności firmy – od 40 do 100% wyrobów na eksport. Średnio biorąc, oba miasta wchłaniają nie więcej niż 20–25% własnej wytwórczości przemysłowej, rynek lokalny (okoliczne gminy) w granicach 5–10%, natomiast rynek krajowy i zagraniczny 70–75%. W budownictwie te proporcje (średnie) są nieco mniej korzystne dla sektora egzogenicznego. Więcej produkcji i usług budowlanych pozostaje na terenie miast (do 20–25%) i ich ościennych gmin (do 20%). Pozostała produkcja i usługi budowlane (55–60%) lokowana jest na rynku regionalnym i częściowo krajowym.

Sektor egzogeniczny wyspecjalizowany jest w Brodnicy reprezentowany głównie przez zakłady przemysłu elektromaszynowego (Przedsiębiorstwo Sprzętu Motoryzacyjnego „Polmo”, które 97% produkcji kieruje na rynek pozaregionalny – rys. 2) i rolno-spożywczego (Fabryka Żelatyny, która 90% produkcji sprzedaje na pozaregionalnym rynku krajowym, Zakłady Mięsne „Polmeat” z 40-procentowym udziałem sprzedaży na rynku pozaregionalnym, Mleczarskie Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe „Bromilk” z 65-procentowym udziałem sprzedaży na rynku ogólnopolskim) oraz częściowo przez zakłady drzewno-papiernicze (Toruńskie Przedsiębiorstwo Przemysłu Drzewnego z 70-procentową sprzedażą na rynku ogólnopolskim, czy przedsiębiorstwa „Sa-mindruk”, „Cimir Poland” informujące o 100-procentowej sprzedaży swoich wyrobów poza regionem). Obok zakładów przemysłowych egzogeniczny sektor wyspecjalizowany wspierają niektóre przedsiębiorstwa budowlane (jak Przedsiębiorstwo Budowlano-Montażowe „Kamal”, lokujące 94% wartości swoich usług poza

regionem, czy Przedsiębiorstwo Drogowo-Budowlane, lokujące poza regionem 20% sprzedanych usług). Mają one jednak charakter marginalny w egzogenicznym sektorze wyspecjalizowanym Brodnicy.

Rys. 2. Zasięg przestrzenny egzogenicznych funkcji wyspecjalizowanych na przykładzie sprzedaży (A) i zakupów (B) Przedsiębiorstwa Sprzętu Motoryzacyjnego „Polmo” w Brodnicy (1995 r.) i przemysłu włókienniczego (Aw) i meblarskiego (Am) w Łasku (1997 r.).

W Łasku sektor egzogeniczny wyspecjalizowany tworzą głównie zakłady przemysłu włókienniczego, rolno-spożywczego, meblarskiego i budowlanego. Powiązania wymienionych branż przemysłu są najsilniejsze z gospodarką regionalną i krajową oraz w mniejszym już stopniu z rynkiem zagranicznym. Przemysł włókienniczy bezpośrednio zbywa swoje produkty na rynku krajowym i regionalnym (głównie Warszawa, miasta Górnego Śląska, rynek w Rzgowie i Tuszynie, Łódź) oraz zagranicznym (głównie Niemcy). Zakłady przemysłu rolno-spożywczego obsługują głównie rynek regionalny (Łódź, Pabianice, Sieradz, Zduńska Wola, Bełchatów) i krajowy (miasta Górnego Śląska, Warszawa,

Kraków, Poznań i inne). Zakłady meblarskie produkują na rynek krajowy (głównie Warszawa, miasta Górnego Śląska, Kielce, Szczecin) i zagraniczny (Dania, Francja). Przedsiębiorstwa budowlane najsilniej powiązane są z rynkiem regionalnym (Łódź, Sieradz, Zduńska Wola, Żelów, Sulejów, Bełchatów), a rynek krajowy ma dla nich o wiele mniejsze znaczenie. Z rynkiem regionalnym i krajowym powiązane są jeszcze inne, drobne przedsiębiorstwa i firmy, np. poligraficzno-reklamowe (głównie Łódź, Zduńska Wola, Sieradz), które jednak nie odgrywają już większej roli w egzogenicznym sektorze wyspecjalizowanym Łasku.

Obecnie egzogeniczny sektor wyspecjalizowany odgrywa podstawową rolę na rynku pracy obu badanych miast. Utrzymuje on bowiem ustabilizowany poziom zatrudnienia i poprzez to wpływa stabilizująco na dochody indywidualne znaczącej części społeczeństwa Brodnicy i Łasku, skutecznie przeciwdziałając nadmiernym i skokowym wahaniom obrotów na rynku lokalnym. W sektorze tym prym wiodą zakłady duże (w Brodnicy wzmiankowane tu już przedsiębiorstwo „Polmo” – ok. 850 zatrudnionych, natomiast w Łasku Zakład Przemysłu Odzieżowego „Kastor” – ok. 700 miejsc pracy).

Przemysł i budownictwo zatrudniały w sektorze egzogenicznym wyspecjalizowanym w Brodnicy 1681, a w Łasku 1967 osób, natomiast w sektorze egzogenicznym standardowym odpowiednie wskaźniki wynosiły: w Brodnicy 976 i w Łasku 267 zatrudnionych. Sektor endogeniczny w obu miastach miał w przemyśle i budownictwie niemal identyczną wartość zatrudnienia: w Brodnicy 574 i Łasku 573 osoby (tab. 1).

Tabela 1

Miejsca pracy według sektora gospodarczego i funkcjonalnego w Brodnicy i Łasku

Wyszczególnienie	Miejsca pracy w sektorze funkcjonalnym:		
	egzogenicznym		endogenicznym
	wyspecjalizowanym	standardowym	
A. Brodnica^a			
Sektor gospodarczy I	—	32	746
Sektor gospodarczy II	1 681	976	574
Sektor gospodarczy III	62	1 603	3 423
Ogółem liczba osób	1 743	2 611	4 743
%	19,2	28,7	52,1
B. Łask^b			
Sektor gospodarczy I	—	—	186
Sektor gospodarczy II	1 967	267	573
Sektor gospodarczy III	50	1 872	3 082
Ogółem liczba osób	2 017	2 139	3 841
%	25,2	26,7	48,1

^a Stan z lipca 1995 r.

^b Stan z lipca 1997 r.

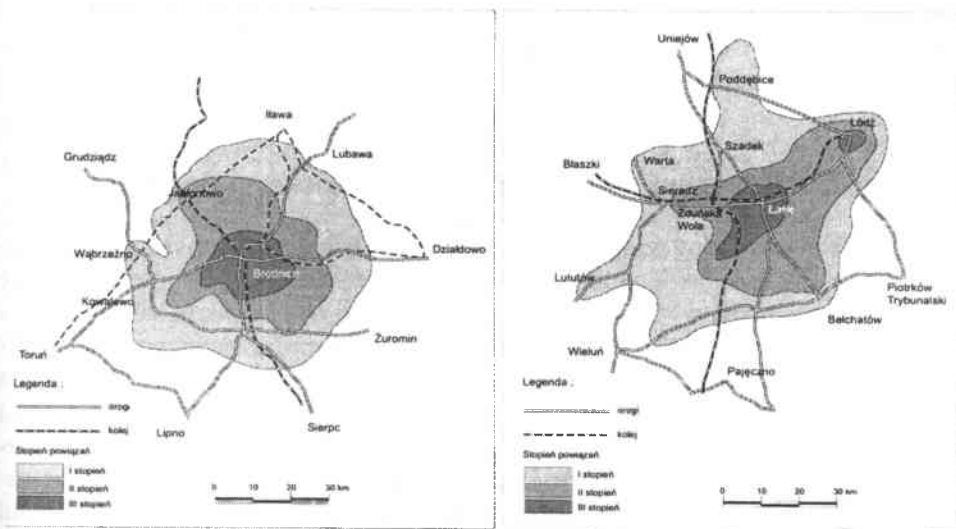
Źródło: Zestawiono na podstawie własnych szacunków i kwerendy terenowej.

Produkty wytwarzane w pierwszym sektorze gospodarczym w zasadzie zbywane są na obszarze obu miast i sektor ten właściwie nie partycypuje bezpośrednio w eksporcie na rynek pozamiejski. Pod tym względem sytuacja dużo

bardziej zróżnicowana jest w usługach. Ogólnie biorąc, usługi wytwarzane i świadczone w obu badanych miastach zaspokajają potrzeby tych ośrodków (sektor endogeniczny) i najbliższej okolicy (sektor egzogeniczny standardowy). Usługi w zakresie rzemiosła, handlu, pośrednictwa, transportu i łączności są w Brodnicy w ok. 66,5%, a w Łasku w 60% skierowane na rynek miejski. Usługi z zakresu gospodarki mieszkaniowej i komunalnej niemal w całości obsługują badane miasta. Natomiast oświata i wychowanie, kultura i sztuka, ochrona zdrowia i opieka społeczna średnio biorąc w 36,5% (Brodnica) i 40% (Łask) służą rynkowi lokalnemu (sektor egzogeniczny standardowy), a w pozostałych 63,5% (Brodnica) i 60% (Łask) – rynkowi miejskiemu. Z kolei administracja, wymiar sprawiedliwości, finanse i ubezpieczenia obsługują obok obu miast również ościennie gminy, na które skierowana jest nie więcej niż jedna trzecia potencjału usługowego zarówno Brodnicy, jak i Łasku. Wymienione usługi sektora publicznego skierowane są niemal w całości na obsługę rynku miejskiego i lokalnego. W obsłudze tranzytem jadących podróżnych czy turystów krajowych (i czasem międzynarodowych) uczestniczy branża usług turystycznych, gastronomicznych, handlowych i obsługi pojazdów. Tutaj potencjał usługowy związany z egzogenicznym sektorem wyspecjalizowanym i standardowym angażuje od kilkudziesięciu (Brodnica) do kilkunastu (Łask) osób. Pewne znaczenie w egzogenicznym sektorze standardowym ma również przemysł i budownictwo. W Brodnicy kształtuje się on na poziomie nieco powyżej 1/3 zatrudnienia w drugim sektorze gospodarczym. W Łasku jego znaczenie jest już o wiele mniejsze, a jego udział nie przekracza 1/7 zatrudnienia w tym sektorze gospodarczym.

Brodnica

Łask

Rys. 3. Zasięg przestrzenny egzogenicznych funkcji standardowych Brodnicy (1995 r.) i Łasku (1997 r.).

W obu badanych miastach działalności egzogeniczne mają podobny, wysoki udział: w Brodnicy 47,9%, a w Łasku 51,9%. W strukturze działalności egzogenicznych w obu przypadkach ważniejszą rolę odgrywały egzogeniczne funkcje standardowe aniżeli wyspecjalizowane. W Brodnicy ich udział wynosił 28,7%, a w Łasku 26,7%. Niższe udziały miały egzogeniczne funkcje wyspecjalizowane: w Brodnicy tylko 19,2%, a w Łasku 25,2%. W egzogenicznym sektorze standardowym podstawową rolę odgrywają usługi medyczne, usługi w zakresie kształcenia ponadpodstawowego, finansowe, ubezpieczeniowe i administracyjne. To one decydują o patronackiej funkcji badanych miast w stosunku do ich najbliższego otoczenia (rys. 3). Ich znaczenie dla rozwoju obu miast jest nieco większe aniżeli powiązań w zakresie funkcji egzogenicznych wyspecjalizowanych.

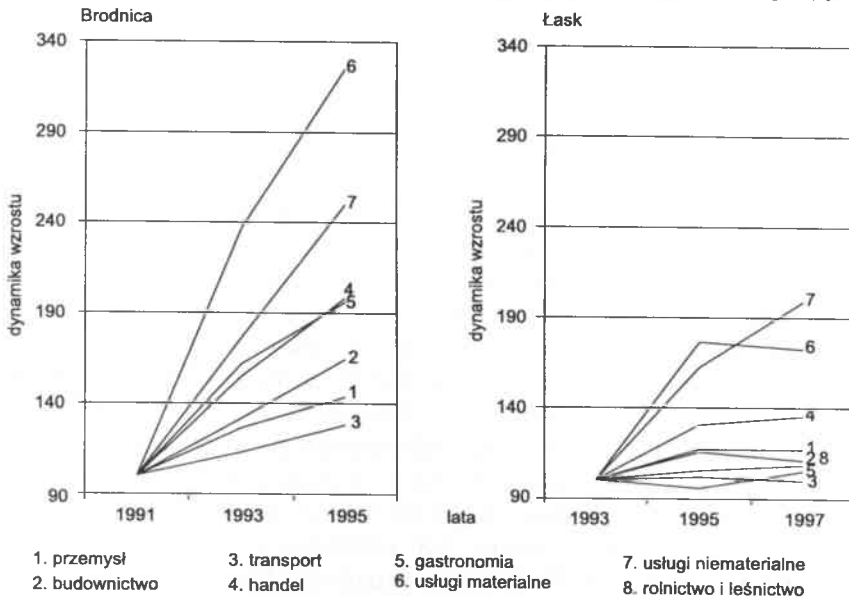
Wyniki dotyczące wielkości i struktury zatrudnienia egzogenicznego uzyskane w odniesieniu do Brodnicy (47,9%) i Łasku (51,9%) wymagają porównania z wynikami innych miast. W badaniach zachodnich [6], opartych głównie na metodach pośrednich, udziały sektora egzogenicznego wahały się przy wykorzystaniu metody najmniejszych zapotrzebowań w przedziale 52,1–70,8%, a przy sporadycznie stosowanej metodzie nadwyżki pracowników – w granicach 18,3–33,5%. Badania wykonane tymi metodami w Polsce określają udział sektora egzogenicznego na poziomie 23,2–37,7%; metodą najmniejszych zapotrzebowań – 24,3–37,7% (dla Zielonej Góry 51,3% [7]), a metodą nadwyżki pracowników – 23,2–27,2% [6]. Metodę bezpośredniego pomiaru do analizy bazy ekonomicznej Zielonej Góry w 1970 r. wykorzystał S. Kozłowski [7] i uzyskał udział sektora egzogenicznego na poziomie 63,8%. Należy jednak zauważyć, że baza ekonomiczna Zielonej Góry była nieporównywalnie silniejsza w owym czasie w sektorze egzogenicznym aniżeli dziś ma to miejsce w Brodnicy i Łasku. Stąd też udział tego sektora w Zielonej Górze był wyższy. Nie ulega wszakże wątpliwości, że po 1989 r. zachodzą istotne zmiany w strukturze sektora egzogenicznego, stopniowo rewaloryzujące znaczenie egzogenicznych funkcji standardowych.

Wielkość i struktura zatrudnienia w sektorze endogenicznym

Udział sektora endogenicznego w gospodarce Brodnicy wynosi 52,1%, a Łasku – 48,1%. W świetle dotychczasowych badań światowych i krajowych wydaje się on przeszacowany. Miasta tej wielkości co Brodnica i Łask są raczej silnymi ośrodkami wymiany i produkcji towarowej oraz centrami usługowymi dla najbliższego otoczenia. Ograniczenie rozwoju sektora endogenicznego stwarza mała liczba własnych mieszkańców. Tymczasem w Brodnicy i Łasku sektor ten jest niemal równorzędny pod względem wielkości zatrudnienia sektorowi egzogenicznemu. Z tego faktu wypływają dwa przeciwstawne wnioski. Albo przeszacowanie tego sektora jest wynikiem błędu spowodowanego niepełnymi i niepewnymi danymi ilościowymi, które wszakże zostały zebrane dużym nakładem pracy, albo zostało spowodowane zmianami zachodzącymi w systemie gospodarczym kraju

(na co wskazują ewentualne nadwyżki zatrudnienia w tym sektorze), które obecnie warunkują dobre zaopatrzenie w produkty i usługi mieszkańców obu miast, a w przyszłości łatwo mogą zostać uruchomione na rzecz regionu. Autorom wydaje się, że ten drugi wniosek jest bliższy rzeczywistości.

Zatrudnienie w sektorze endogenicznym w badanych miastach jest najwyższe w usługach. W działalnościach usługowych o charakterze endogenicznym pracuje w Brodnicy 72,2%, a w Łasku 80,3% ogółu zatrudnionych w sektorze endogenicznym. Natomiast stanowi to 67,3% ogółu zatrudnionych we wszystkich usługach Brodnicy i 61,6% Łasku. W usługowym sektorze endogenicznym w Brodnicy nieco więcej osób pracuje w usługach niematerialnych aniżeli materialnych, natomiast w Łasku sytuacja jest odwrotna – bardziej korzystna dla usług materialnych. Marginalne udziały w zatrudnieniu endogenicznym mają przemysł i budownictwo (12,1% w Brodnicy i 14,9% w Łasku) oraz rolnictwo i leśnictwo (15,7% w Brodnicy i 4,8% w Łasku). Sektor endogeniczny, z wyjątkiem tzw. usług budżetowych, komunalnych i rolnictwa nieuspołecznionego oraz dużych przedsiębiorstw kierujących swoje towary i usługi na rynek miejski Brodnicy i Łasku, charakteryzuje się niską stabilnością zatrudnienia. Ma on jednak obecnie największą siłę w kreowaniu nowych miejsc pracy, przyczyniając się do utrzymania aktywności zawodowej wielu mieszkańców badanych miast. Jego uosobieniem są dziś tzw. małe podmioty gospodarcze, działające w sferze przemysłu i rzemiosła, budownictwa i transportu, handlu, gastronomii, usług materialnych i niematerialnych. Analiza dynamiki wzrostu liczbowego tych podmiotów w latach dziewięćdziesiątych wskazuje na proces ich rozwoju (rys. 4).

Rys. 4. Dynamika wzrostu liczby podmiotów gospodarczych w Brodnicy (w latach 1991–1995) i w Łasku (w latach 1993–1997).

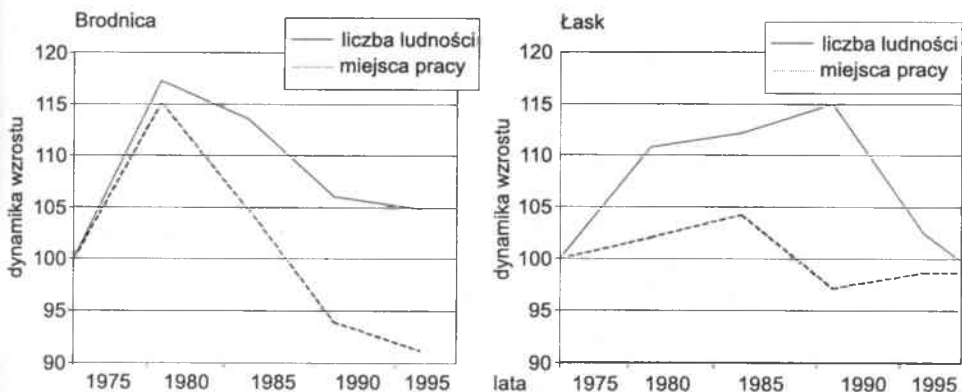
Dynamika wzrostu wszystkich małych podmiotów gospodarczych w obu badanych miastach uzasadnia – pomimo pewnych wahnięć recesyjnych – hipotezę, że ten sektor gospodarczy znajduje się w fazie ekspansji. Można zatem wnioskować, że w obu badanych miastach lokalny rynek nie został jeszcze nasycony owymi podmiotami gospodarczymi. Oczywiście sytuacja jest różna w poszczególnych sferach działalności gospodarczej. W najbliższej przyszłości można liczyć, że lokalny rynek Brodnicy i Łasku wchłonie jeszcze pewien przyrost podmiotów gospodarczych w handlu, turystyce i gastronomii oraz w pozostałych usługach niematerialnych, natomiast trudno mu będzie wchłonąć nowe podmioty gospodarcze w przemyśle i rzemiośle przemysłowym, budownictwie, transporcie i częściowo w usługach materialnych.

W strukturze działowo-branżowej podmiotów gospodarczych rejestrowanych w Brodnicy i Łasku w latach dziewięćdziesiątych zachodzą dość wyraźne zmiany. Początkowo malejący, a obecnie stagnujący udział w strukturze mają podmioty gospodarcze rejestrowane w rolnictwie i leśnictwie, przemyśle, budownictwie, transporcie, gastronomii. Natomiast udział handlu był początkowo silnie rosnący, a obecnie przechodzi w fazę stagnacji. Nieustannie rosnący w ostatnich latach udział w trzecim sektorze gospodarczym miały usługi zarówno materialne, jak i (zwłaszcza) niematerialne.

Wnioski

Koncepcja bazy ekonomicznej miast jest w swoich założeniach niezwykle prosta. Sugeruje ona, że proces rozwoju miasta można wyjaśnić przy pomocy niewielkiej liczby zmiennych. Pomija ważną w rozwoju miast rolę przemian technologicznych, aspektów geograficznych (usytuowanie miasta w regionie itp.), rosnącego współcześnie znaczenia sektora endogenicznego, natomiast przecenia znaczenie działalności egzogenicznych [11; 8]. Jednakże, pomimo tych braków, właśnie prostota założeń mechanizmu działania bazy ekonomicznej przyczyniła się do jej dużej popularności. W Polsce koncepcję tę weryfikowano, zwłaszcza w latach siedemdziesiątych, po czym straciła ona wyraźnie na popularności. Powrót w Polsce do gospodarki rynkowej może jednak rozpocząć nowy etap jej weryfikacji poprzez kolejne prace badawcze. Autorzy są zdania, że koncepcja bazy ekonomicznej przynosi dobre rezultaty na poziomie diagnozowania stanu społeczno-gospodarczego badanych miast.

Jakkolwiek założenia koncepcji bazy ekonomicznej są proste, to jej bezpośredni pomiar jest dość skomplikowany, na co wyraźnie wskazuje przedstawione studium. To właśnie powoduje, że do otrzymanych rezultatów należy podchodzić krytycznie. Jednakże można być przekonanym co do poprawności zarysowujących się trendów. W badanych miastach dynamika wzrostu liczby mieszkańców była podobna. Znacząco przekraczała dynamikę przyrostu miejsc pracy, która w obu miastach była różna (rys. 5).

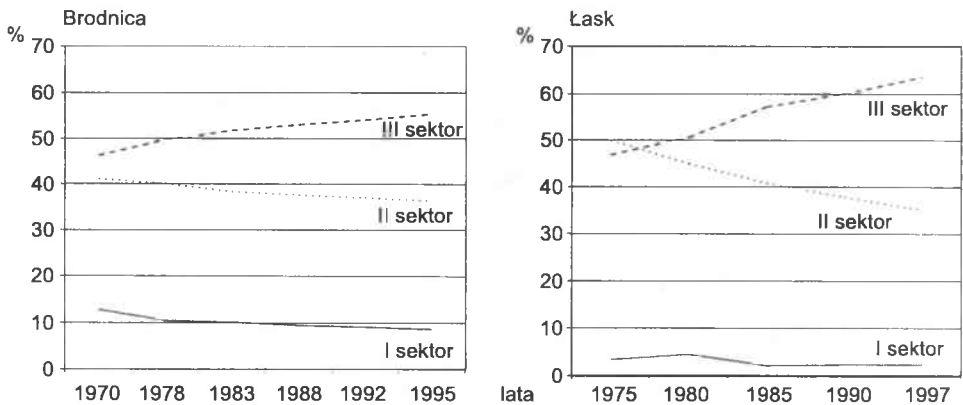

Rys. 5. Dynamika wzrostu liczby ludności i miejsc pracy w Brodnicy (w latach 1975–1995) i Łasku (w latach 1975–1997).

W Brodnicy liczba miejsc pracy wykazywała wzrost do 1980 r. (choć nie nadążała za przyrostem liczby ludności), po czym nastąpił znaczący jej spadek, natomiast w Łasku w zasadzie stagnowała. Ciekawe, że wielkość zatrudnienia w połowie lat dziewięćdziesiątych kształtowała się mniej więcej na poziomie połowy lat siedemdziesiątych. Wskaźnik liczby mieszkańców przypadających na jedno miejsce pracy w okresie 1975–1995(1997) w badanych miastach systematycznie pogarszał się (z 2,1 do 3,0 w Brodnicy i z 1,7 do 2,5 w Łasku). Pod tym względem sytuacja była i jest bardziej korzystna w Łasku aniżeli w Brodnicy. Decyduje o tym zapewne inne położenie geograficzno-ekonomiczne: Łask leży w granicach łódzkiej aglomeracji miejskiej, a Brodnica stanowi tworzące się centrum subregionalne.

Obecny stan bazy ekonomicznej badanych miast można ocenić wykorzystując prosty model M. Batty'ego, który zakłada, że wzajemne powiązania pomiędzy liczbą ludności, wielkością zatrudnienia ogółem, egzogenicznego i endogenicznego mają charakter deterministyczny. Przy porównaniu wyników zatrudnienia rzeczywistego z wynikami otrzymanymi na podstawie modelu M. Batty'ego (obliczenia wykonano według wzorów matematycznych zamieszczonych w publikacji W. Maika [8, s. 36–37]) okazało się, że w Brodnicy rzeczywisty stan miejsc pracy jest korzystniejszy (o 389 miejsc) od stanu uzyskanego z modelu, natomiast w Łasku wartość rzeczywista jest niższa (o 315 miejsc) od wartości wynikającej z modelu. Wartość mnożnika zatrudnienia dla Brodnicy (0,52) jest nieco wyższa niż dla Łasku (0,48). Otrzymane wyniki wskazują, że oba badane miasta posiadają w zakresie wewnętrznych powiązań i funkcjonowania gospodarki korzystne przesłanki do dalszego rozwoju. Potwierdza to stosunkowo duży udział sektora egzogenicznego w działalności gospodarczej obu miast (w Brodnicy 47,9%, a w Łasku 51,9%). W obrębie struktury funkcji egzogenicznych zachodzą w ostatnich latach istotne zmiany. Sektor egzogeniczny wyspecjalizowany przejawia wyraźną stabilizację udziału w za-

trudnieniu na poziomie 19,2% w Brodnicy i 25,2% w Łasku, natomiast wzrasta znaczenie sektora egzogenicznego standardowego (funkcji centralnych), który obecnie osiągnął poziom 26,7% w Łasku i 28,7% w Brodnicy udziału w zatrudnieniu. Ponieważ badane miasta odzyskały w 1999 r. status siedziby powiatu ziemskiego, należy spodziewać się dalszego rozwoju standardowych funkcji egzogenicznych, który może odbywać się kosztem sektora endogenicznego lub poprzez wchłanianie istniejących w obu miastach nadwyżek siły roboczej. Z tą tendencją wyraźnie związany jest postępujący z jednej strony proces deindustrializacji gospodarki miejskiej, a z drugiej jej tercjalizacja (rys. 6). Wyraźne zmiany strukturalne zachodzą też w obrębie usług. W obu miastach, pomimo różnego poziomu wyjściowego, znaczenie usług materialnych maleje, natomiast niematerialnych wzrasta. Ten trend może zostać przyhamowany wprowadzanymi obecnie reformami w szkolnictwie i służbie zdrowia, które to branże w latach dziewięćdziesiątych stały się w badanych miastach największymi pracodawcami (w Brodnicy 1074, a w Łasku 1882 miejsca pracy).

Rys. 6. Zmiany w strukturze zatrudnienia według trzech sektorów gospodarczych w Brodnicy i w Łasku w latach 1970(1975)–1995(1997). Przebieg krzywych wyrównano według średnich ruchomych.

Baza ekonomiczna badanych miast jest podobna pod względem wielkości i struktury. Różne położenie geograficzno-ekonomiczne rzutuje wprawdzie na pewną indywidualność obu ośrodków, ale podobne procesy społeczno-ekonomiczne zachodzące po II wojnie światowej w Polsce wyraźnie zunifikowały ich bazę ekonomiczną. Zaznaczająca się teraz coraz mocniej w gospodarce rynkowej odmienność warunków geograficzno-ekonomicznych może dopiero w przyszłości przynieść istotniejsze zróżnicowanie w strukturze gospodarczej badanych miast. W zakresie bazy ekonomicznej obu miast silniejsze okazały się procesy unifikujące gospodarkę, od tych, które ją indywidualizują.

Na podstawie przeprowadzonego w identyczny sposób pomiaru bezpośredniego bazy ekonomicznej badanych miast okazało się możliwe jej porównanie

w zakresie wielkości i struktury. Wydaje się zatem, że brak jest merytorycznych ograniczeń wykorzystania pomiaru bezpośredniego bazy ekonomicznej w studiach porównawczych. Innym problemem jest tu sprawa czasu i kosztów prowadzenia badań tą metodą. Nakłady pracy i środków finansowych są tu bowiem ogromne, ale też i wyniki dużo bliższe rzeczywistości.

Analizy w zakresie bazy ekonomicznej stanowią dobrą podstawę do prognozowania i planowania rozwoju społeczno-ekonomicznego miast. Przeprowadzenie takich analiz daje podstawę do diagnozy stanu gospodarki miejskiej, ujawniając jej ograniczenia i możliwości. W opracowywanych, ostatnio dość licznie, strategiach rozwoju miast takie diagnozy są punktem wyjścia do dalszych pogłębionych już analiz gałęziowych (poszczególnych sektorów i gałęzi gospodarczych).

Obecnie baza ekonomiczna zarówno Brodnicy jak i Łasku, mierzona stanem i strukturą zatrudnienia (miejsc pracy), jest znacząca co do wielkości (liczba miejsc pracy może obsłużyć blisko 40% mieszkańców Brodnicy i 38% Łasku) i w miarę dość dobrze zróżnicowana. Badane miasta swoją egzystencję opierają w pierwszym rzędzie na zyskach pochodzących z produkcji i usług kierowanych na rynek regionalny, a następnie krajowy. Ważną rolę w obu miastach odgrywają dochody pozyskiwane w wyniku obsługi najbliższego zaplecza (funkcji centralnych). Obecnie dysponują one znaczącymi rezerwami pracy, które utrzymują częściowo w sektorze endogenicznym oraz w postaci bezrobocia (w Brodnicy 2973 osoby w lipcu 1995 r., a w Łasku 996 osób w końcu 1997 r.), i przy sprzyjających „okolicznościach” mogą je uruchomić w działalnościach egzogenicznych. Sprzyjające „okoliczności” częściowo są podobne, a częściowo inne w każdym z badanych miast. W Brodnicy związane są one z jej rozwojem jako centrum subregionalnego, natomiast w Łasku – z możliwymi w niedalekiej przyszłości inwestycjami w transporcie (cywilne lotnisko, zjazd/wjazd na autostradę). Aby skonsumować efekty mnożnikowe tych „okoliczności”, oba miasta muszą się do nich przygotować, tak w zakresie doboru odpowiednich kadr, jak i infrastruktury materialnej i społecznej. W obu miastach szans na doraźne ożywienie sektora egzogenicznego należy upatrywać w uruchamianiu małych podmiotów gospodarczych, nastawionych głównie na rynek pozamiejski. Małe zakłady, reprezentujące czyste ekologicznie przemysły i usługi materialne, wymagają mniejszych nakładów kapitałowych na inwestycje, a takie właśnie kapitały łatwiej jest pozyskać. Tego typu przedsiębiorców przyciągają do obu miast różne ułatwienia podatkowe i inwestycyjne, dobra infrastruktura komunalna, transportowa i telekomunikacyjna oraz młody, na wysokim poziomie intelektualnym, tani i łatwo dostępny pracownik. Zaniedbaną możliwością rozwoju obu miast jest turystyka i rekreacja. W tym zakresie Brodnica powinna głównie rozwijać się jako węzeł tranzytowy, rozrządowy i rozrywkowy, a w mniejszym stopniu recepcyjny, w stosunku do bardziej atrakcyjnego turystycznie zaplecza. Natomiast Łask powinien się rozwijać bardziej jako miejsce docelowe wyjazdów rekreacyjnych (weekendowych) Łodzian, a w mniejszym stopniu

jako węzeł tranzytowy i rozrządowy ruchu turystycznego. Ożywienie tej gałęzi gospodarki wymaga pewnych inwestycji w sferach rekreacyjno-sportowej, kulturalno-rozrywkowej, gastronomiczno-hotelowej i infrastruktury komunikacyjnej. Wystarczy tu działalność małych i średnich podmiotów gospodarczych, których pracę należy jednak koordynować, np. poprzez lokalną izbę turystyki. Pewne koszty oba miasta muszą ponieść na swoją promocję zewnętrzną, a także i na wewnętrzną – muszą bowiem przekonać swoich mieszkańców o tym, że turystyka może przynieść wymierne korzyści i że warto w nią inwestować.

Literatura

1. Andrews R., *General problems of base identifications*, „Land Economics” 1954, May, s. 164–172.
2. Chojnicki Z., *Geografia społeczno-ekonomiczna wobec transformacji systemowej w Polsce*, „Przegląd Geograficzny” 1996, z. 1/2, s. 19–29.
3. Dziewoński K., *Studium rozwoju pojęć, metod i zastosowań*, w: *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast.*, „Prace Geograficzne” 1971, nr 87.
4. Dziewoński K., *Nowe kierunki badawcze w polskiej geografii miast*, w: *Miasto jako przedmiot badań naukowych – refleksje po 10 latach*, red. B. Jałowicki, „Górnośląskie Studia Socjologiczne” 1982, t. 15.
5. Jerczyński M., *Metody pośrednie identyfikacji i pomiaru bazy ekonomicznej miast*, w: *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast*, „Prace Geograficzne” 1971, nr 87, s. 111–142.
6. Jerczyński M., *Zagadnienia specjalizacji bazy ekonomicznej większych miast w Polsce*, „Prace Geograficzne” 1973, nr 97, s. 12–134.
7. Kozłowski S., *Zielona Góra, baza ekonomiczna i powiązania zewnętrzne*, „Prace Geograficzne” 1977, nr 126, 98 s.
8. Maik W., *Podstawy geografii miast*, Toruń 1992.
9. Matczak A., *Zmiany w strukturze funkcjonalnej miast Polski w latach 1973–1983*, „Acta Universitatis Lodzensis, Folia Geographica” 1992, nr 17, s. 9–24.
10. Matczak A., Szymańska D., *Studia nad strukturą przestrzenno-funkcjonalną miasta. Przykład Brodnica*, Toruń 1997.
11. Wróbel A., *Modele bazy ekonomicznej jako narzędzie analizy i planowania*, „Przegląd Geograficzny” 1980, nr 52, s. 729–742.

THE ECONOMIC BASE OF SMALL COUNTY TOWNS IN THE LIGHT OF DIRECT MEASUREMENTS. A COMPARATIVE STUDY OF BRODNICA AND ŁASK

Summary

The authors essayed to work out a comparative evaluation of two county towns of Brodnica and Łask while availing themselves of the concept of the town's economic basis. It was found that the economic basis of the two examined centers, as measured by means of the size and employment structure is considerable and relatively well-differentiated as regards the structure. The examined towns found their existence, in the first place, on incomes made from manufacturing and services targeted at the local and regional markets. Incomes obtained from services provided for the direct base also make for

a substantial share in the global account. Both centers possess considerable labor reserves at their disposal. The latter are maintained in the endogenous sector as well as in the form of unemployment.

Similar trends were observed in both towns which regained the status of county towns. On the one hand, there is the advancing process of de-industrialization of municipal economy, on the other one – a decrease in the share of material services and a rise in the number of non-material ones.